

İslam'da Birlikte Yaşama Kültürü ve Günümüzde Müslüman Top- lumlarda Zuhur Eden Şiddet

Enver ARPA*

Öz Bu makalede, İslam dininin, insanların birlikte yaşamaları için öngördüğü temel prensipler ele alınmış ve günümüzde ortaya çıkmış bulunan şiddet yanlı bazı İslami grupların takındıkları tutumlar ve gerçekleştirdikleri eylemler bu çerçevede inceleme konusu yapılmıştır. İslam dini, toplumsal bir varlık olarak yaratılan insanların bu dünyada birlikte yaşama zorunluluğunu takdir etmiş ve bu zorunluluktan kaynaklanan farklı alanlardaki birlikteliklerin belli esaslara dayandırılarak sürdürülebilmesi, İslam toplumunun bir düzen içerisinde varlığını devam ettirebilmesi için çeşitli hükümler koymuş ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur. İncelemede Kur'an ve sünnette bu konuda varid olmuş olan hüküm ve tavsiyeler ışığında İslam'ın aile birlikteliği, akraba birlikteliği, toplumsal birliktelikler konusundaki tavrı ortaya konmaya, ardından İslam'ın savaş ortamındaki ilişkiler hakkındaki tutumu ele alınmaya ve böylece oluşan geleneğe ışık tutulmaya çalışılmıştır. İslam'ın başlangıç döneminde geliştirilen bu tavrın İslam tarihindeki yansımalarına da atıfta bulunularak bazı örnek uygulamalara işaret edilmiştir. İncelemenin sonunda ise günümüzde İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde faaliyet göstermekte olan bazı İslami grupların eylem ve tutumlarının tahlili yapılmaya, sergilenen bu tavırların dinî, sosyolojik ve psikolojik sebepleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Birlikte yaşama, şiddet, terör, aile, akraba, toplum.

Co-Existence in Islam and the Violence in the Contemporary Muslim Societies

Abstract This article discusses the principles provided for the tradition of living together in Islam and examines the violent practices and actions of some bloodthirsty Islamic groups in terms of these principles. Islam appreciates the necessity of living together since humans were created as social beings. This necessity forms the basis of a number of principles and regulations which Islam recommends and implements to

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi; enverarpa@hotmail.com

maintain the social order in Islamic societies. This study deals with the social order and social relations in the light of the provisions in Sunnah and the Holy Quran by emphasizing the stance of Islam on the family and society relationship patterns. Furthermore, this article aims to shed light on the customs and practices of Islamic societies by also touching upon the warfare relations. These traditions and approaches formed at the birth of Islam manifested themselves on numerous occasions in the course of Islamic history and this study reflects on these incidents through displaying some example cases. Last part of the study examines the activities and deeds of some Islamic movements in different parts of the world to reveal the religious, psychological and sociologic reasons for their actions.

Keywords: Coexistence, violence, terror, family, the relatives, society.

Giriş

“İnsan” toplumsal bir varlık olarak yaratılmış ve yaşamını sürdürebilmesi için pek çok konuda diğer insanlara ihtiyaç duyacak şekilde tasarlanmıştır. Hiçbir insan tek başına bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek özelliklere sahip değildir. Erdemli bir yaşam sürdürebilmek için insan başta ailesi, yakın çevresi, sonra içerisinde bulunduğu toplumla karşılıklı haklara dayalı olarak yaşam sürdürmek zorundadır. Onun toplum içerisindeki bu tutum ve davranışları kendisinin değerlendirilmesinde bir ölçüt olarak alınmaktadır. İnsanı değerli veya değersiz kılan bu toplumsal rolünü yerine getirirken sergilediği tavırlardır. Toplumun yararına işler yapanlar iyi insan; topluma zarar veren eylemlerde bulunanlar ise suçlu insan olarak değerlendirilmekte ve işlediği kötü fiillerin türüne göre cezalandırılmaktadır. Gerek dini sistemler ve gerekse beşerî hukuk sistemleri insanların birbiriyle olan ilişkilerini düzene sokmak, bu ilişkilerin sağlam zeminlerde yürümesini sağlamak için çeşitli kurallar ve sınırlar koymuşlardır ki bunu hukuk olarak isimlendiriyoruz. Biz bu tebliğimizde yüce İslam dininin insanlar arasındaki ilişkileri düzenlerken ne tür prensipler vazettiğini, hangi esaslara dayalı olarak bu ilişkileri tanzim ettiğini, bu konuda nasıl bir anlayış ortaya koyduğunu bazı örneklerle kısa bir şekilde anlatmaya ardından günümüzdeki bazı İslamî grupların bu konudaki tutumlarını incelemeye çalışacağız.

Bilindiği üzere her birey, önce bir aile içerisinde, sonra akrabalar grubu ve nihayetinde bir toplum içerisinde yaşam sürme geleneğiyle kuşatılmaktadır. İnsan, bu birlikteliklerin her birinde farklı anlayışlara, tercihlere, gelenek ve tarzlara hatta inanışlara sahip diğer insanlarla muhatap olabilmektedir. İnsanların zevkleri, istekleri, temayülleri farklı olabilmektedir. Bu farklılıklar, farklı davranışlar sergilemeye sebep olmakta ve eğer bazı sınırlamalarla kontrol altına alınmazsa bu ilişki düzeylerinin her bir aşamasında bir karmaşanın doğması, tecavüzlerin, hak ihlallerinin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir.

İşte bu ilişkilerin adil bir şekilde tanzim edilmesi, herkesin hak ettiği sınırlar içerisinde davranış geliştirebilmesi, isteklerini bu çerçevede yerine getirmesi, insanların haklarını karşılıklı olarak korumaya dayalı bir sistemin varlığına bağlıdır ki buna hukuk sistemi demektedir. Hukuk sisteminin olmazsa olmaz şartı adalettir. Adalet, herkesin hak ettiğini alması, kimsenin kendi isteklerini yerine getirirken başkalarının haklarını ihlal etmemesi, ihlal edenlerin ise gerekli cezayı alması anlamına gelmektedir. Ancak bu hak ve yükümlülüklerin tespitinin tek başına bireylere bırakılması takdir edilir ki bir karmaşaya sebep olacaktır. Zira her bireyin aklı, adaleti tam olarak idrak etmekten aciz olabilmektedir. Bu yüzden bu ilişkilerin sağlıklı tesis edilmesi için ortak aklı ifade eden bir hukuk sistemine ve bunu uygulayacak olan devlete ihtiyaç vardır.

İnsanların huzuru ve mutluluğu için ortak akla dayalı hukuk kurallarının adil bir şekilde uygulanması temel şarttır. Toplumların huzur ve saadeti bu hukuk kurallarını ne kadar sağlıklı tespit ettiklerine ve uyguladıklarına bağlıdır. Tarihte bunu sağlayabilen toplumlar veya devletler bu başarının oranı kadar huzur ve asayiş sağlamaya muvaffak olmuşlardır.

Temel hedefi hem bu dünyada hem de ahirette insanları huzur ve mutluluğa kavuşturmak olan yüce dinimiz bu hedefi yakalamak için çeşitli prensipler öngörmüş, sınırlamalar koymuş ve bunları ihlal edenlere bazı yaptırımlar ileri sürmüştür.

Birlikte yaşam insanın doğasına yerleştirilmiş bir husustur. Zira her şeyden önce insanın varlığı dahi bu birlikteliğin basit şekli olan iki kişinin yani erkek ve kadının birlikteliği üzerine bina edilmiştir. İnsan daha doğarken karşı cinsin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Cenabı Allah bu duruma Hucurat suresindeki şu ayeti kerimeyle işaret etmiştir:

“Ey insanlar! Şüphesiz ki, sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımamız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanımız, yanlışlık yapmaktan en çok sakınanımızdır.”¹

Yaratılıştan sonra insanlar kültürel alışverişlerde bulunsunlar, birbirlerini tanısunlar, konuşsunlar, aralarındaki bağları geliştirsünler diye boylara ve kabilelere ayrılmışlardır. Yani tek tip bir toplum değil, içerisinde farklılıklar barındıran ve bu farklılıklar sayesinde tanışma, anlaşma zemini sağlayan bir çeşitlilik öngörülmüştür.

Bireylerin veya toplulukların hak ve yükümlülüklerinin açık bir şekilde ortaya konması birlikte yaşamın selameti açısından oldukça önemlidir. Herkesin uyması gereken kuralların ortaya konması tabii olarak özgürlüklere bir sınırlama getirecektir. Hiçbir kimse veya zümre mutlak bir hürriyete sahip olamaz. Birlikte yaşam, kişisel hakların içiçe geçmesini zorunlu hale getirir.

Her birey kendi haklarını talep ettiğinde diğerklerinin haklarını da gözetmek zorundadır. Yasalar, bireylerin haklarını temin üzere bireyler arasındaki sınırları belirlemekle yükümlüdür. Bu sınırlamalar objektif ve hukuki belirlemelere dayalı olmadığı zaman toplumda bir karmaşa oluşur ve mevcut hukuki düzenlemeler tartışılmaya başlar.

İslami hukukta genel hükümler korunmak kaydıyla insanların inançları, eğilimleri, kültürel vb. durumları gözetilerek hükümler konulması esastır. İslam, toplumsal düzeni bozan cana kıyma, mala saldırma, faiz ve rüşvet alıp verme, zina etme veya namusa tecavüzde bulunma, uyuşturucu kullanma veya alıp satma gibi herkesi bağlayan çeşitli hükümler vazetmiştir ve vaz edilen bu hükümler nihayetinde toplumda düzeni sağlamaya ve birlikte yaşamayı kolaylaştırmaya yönelik hükümlerdir. Toplumsal boyutu bulunan bu eylemlere ilaveten bireysel olarak görülen yalan söylemek, insanlarla alay etmek, gıybette bulunmak, başkalarını karalamak veya aleyhinde çalışmalarda bulunmak, haset ve bencillikte bulunmak gibi eylemlerin yasak kılınması da toplumu ve birlikte yaşamı korumaya yönelik ahlaki hükümlerdir.

İnsan anne ve babadan oluşan bir birliktelikten vücut bulur. Sonra kardeşleri, torunları veya büyüklerinden oluşan bir aile ortamında yaşamını sürdürür. Akriba sayısı arttıkça mensup olduğu ailenin sınırları da genişlemiş olur. Hem kendisi hem de mensubu bulunduğu aile diğerk aile veya topluluklarla bir şekilde karşılaşp çeşitli ilişkiler geliştirmek zorunda kalır. İnsanın sosyal statüsü, iş durumu vb. hususlar bu ilişkiler ağının boyutlarını farklılaştırır. Sonra mensubu bulunduğu toplum veya devletin tüm bireyler veya topluluklar için koyduğu kurallarla zorunlu olarak muhatap olur. İşte tüm bu aşamalarda bizim “birlikte yaşam” olarak isimlendirdiğimiz hususla karşı karşıya kalır. Şimdi yüce dinimizin bu aşamalar için vazettiği tavsiye ve ilkeler hakkında kısa bazı bilgiler verelim:

Aile Birlikteliği

Birlikte yaşamın ilk uygulama alanı ailedir. Aile toplumun temel taşıdır. Sağlıklı toplum ancak sağlıklı ilişkilere dayalı ailelerin varlığıyla mümkün olabilir. Gerek çekirdek aile gerekse geniş aile bireylerinin birbirlerine karşı çeşitli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Aile birlikteliklerinin korunması için her bireyin kendisine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirmesi diğerk bireylerin hukukunu eksiksiz gözetmesi bu birlikteliklerin devamı için esastır.

İslami öğretilerde eşlerin birbirlerine saygılı olması, birbirlerinin hukukuna riayet etmesi temel ilkedir. Eşler birbirleriyle iyi geçinme yollarını aramalı, birbirlerinin hukukunu gözetmeli, güven telkin edici ilişkiler geliştirmeli ve şid-

deteye meyletmemelidir. Özellikle de ekonomik güce sahip olan eşler bu durumu asla kendilerine bir üstünlük vesilesi saymamalı; kendisine düşen mali yükümlülükleri başa kakmadan eksiksiz olarak yerine getirmelidir. Peygamberimiz son mesajı olan veda hutbesinde sahip olduğu önemden dolayı bu hususu da dile getirmiş ve insanlığı şu sözlerle uyarmıştır:

*Ey İnsanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz.*²

Aile içinde yaşanacak şiddet, çocuklarda depresyon ve stres bozukluğu gibi ruh sağlığı sorunlarına neden olabilir. Şiddete maruz kalmış veya buna şahit olmuş çocuklar, bu şiddetten aşırı derecede etkilenirler. Eşler arasında şiddet ve baskı yaşanan ailelerde yetişen çocuklar, bu ortamdan etkilenerek çeşitli ruhsal problemler yaşayabilirler. Hatta bu durum daha sonraki yaşamlarında onları bizzat bu şiddetin uygulayıcısı durumuna düşürebilir.³

Ailede huzur ve saadetin temin edilmesi bağlamında önemli olan diğer bir husus ise anne ve baba ile çocuklar arasındaki ilişkidir. Çocukların ebeveyne karşı çeşitli yükümlülükleri bulunduğu gibi ebeveynin de çocuklara karşı bazı sorumlulukları vardır. Anne ve baba, imkanları ölçüsünde çocuklarını en güzel şekilde yetiştirmeli, iyi eğitim almalarını sağlamalı, ahlaklı ve salih bir evlat olarak büyümeleri için tüm imkanlarını seferber etmelidirler. Çocuklar arasında herhangi bir ayırma gitmemeleri, hepsi için eşit imkânlar yaratmaya çalışmaları, adil davranmaları son derece önemlidir. Hz. Peygamber (sav), "Hiçbir anne ve baba çocuğuna güzel edepten daha iyi bir ikeramda bulunmamıştır."⁴ buyurarak, ebeveynin çocuklarına karşı sorumluluklarının sadece onları büyütmeyle sınırlı olmadığını onların ahlaklı bir birey olarak yetiştirilmelerinin de sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Ailede huzur ortamının sağlanması için anne babaya görev düştüğü gibi çocuklara da çeşitli görevler düşmektedir. Evlatların, kendilerinin en iyi şekilde büyümeleri için her türlü fedakarlığa katlanan anne ve babalarına karşı saygılı olmaları, onların ihtiyaçlarına yardımcı olmaları, özellikle de yaşlandıkları ve desteğe ihtiyaç duydukları zaman kendilerine şefkatle muamelede bulunmaları, onları üzebilecek tavırlar sergilememeleri önemle tavsiye edilmiştir. Cenabi Allah İsrâ Suresinde şöyle buyurmaktadır:

*"Rabbim sadece kendisine ibadet etmenizi, anne-babanıza da iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya her ikisi sizin yanınızda yaşlanırsa kendilerine "öf" bile deme; onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçak gönüllülikle üzerlerine kanat ger ve "Rabbim, küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirdilerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et" diyerek dua et"*⁵

Ayeti kerimede anne babaya iyi davranma hususu Allah'a ibadet etmeyle birlikte zikredilmiştir. Ayeti kerime bununla ebeveyne sahip çıkmanın, onlara iyi muamelede bulunmanın önemini vurgulamış olmaktadır. Hz. Peygamber de bir hadisi şerifinde bu hususa tembihte bulunmuş ve şöyle demiştir:

*“Allah'ın rızası, anne ve babanın rızasındadır. Allah'ın öfkesi de anne babanın öfkesindedir.”*⁶

Yukarıdaki ayet ve ebeveynlere iyilikle muameleyi öngören bu hadisi şerif vb. tavsiyeler İslami toplumlarda ailenin yapısını oldukça güçlendirmiş ve bu durumu İslami toplumun en önemli ayrıcalığı haline getirmiştir.

Akraba Birliktelikleri

Toplumsal birlikteliklerin diğer bir tezahürü akraba birliktelikleridir. Akrabalık bağları dayanışmayı, yardımlaşmayı arttıran, toplumu birbirine bağlayan, sevgi ve saygıyı pekiştiren önemli bağlardan biridir. İslam dini, bu bağların korunmasını tavsiye buyurmuş; bunu zedeleyen, sevgi ve saygıyı yok eden haksızlık, şiddet, zulüm vb. tutum ve davranışlardan uzak durulmasını emretmiştir. Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

*“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez”*⁷

Hz. Peygamber ise bir hadis-i şerifinde bu hususu şu cümlelerle teşvik etmiştir: *“Rızkının bol, ömrünün uzun olmasını isteyen akrabalarıyla olan bağlantısını devam ettirsin.”*⁸ *“Akrabalık, Allah'ın rahmetinin eserlerindedir. Kim bu bağı korursa, Allah ona merhamet eder. Kim onu koparırsa, Allah da ondan ihsan ve rahmetini keser.”*⁹

Akraba ziyaretini ifade eden sıla-i rahim, İslam dininin önemli prensiplerinden biridir. Bu prensip sayesinde Müslüman topluluklarda sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler ağı diğer gayri İslamî topluluklara göre daha güçlü bir şekilde gelişmiştir. Özellikle de Batılı toplumlarda insanlar belli bir yaştan sonra bağımsızlık fikrine kapılmakta ve başta kendisini büyüten, besleyen anne babası olmak üzere yakın ve uzak akrabalarına karşı ilgisiz kalmaktadırlar. Bu durum, aile bağlarını önemli oranda zayıflatmakta ve bireyleri arasındaki dayanışmayı yok etmektedir. Gevşeyen aile bağları topluma da olumsuz yansımakta ve bunun toplumsal barışa olan katkısı giderek azalmaktadır.

İnsanoğlu sevinçlerini paylaşmaya, üzüntülerini ise anlatmaya ve başkasından destek almaya ihtiyaç duyar. Bunu yapabilmesi için de en başta yakın akraba-

larına, dostlarına, arkadaşlarına ihtiyacı olur. Kederler, tasalar bölüştükçe hafifler ve üstesinden gelinebilir. Sevinçler ancak paylaşıldıkça anlam bulur. Akrabalar birbirlerine destek olmalı, sevinçlerine ortak olmalı, sıkıntılarını çözmeye yardımcı olmalıdır. Hasta olanlar ziyaret edilmeli, maddi sıkıntısı olanlara yardım edilmeli, darda olanın elinden tutulmalı ki akraba grubu elele vererek sağlıklı bir topluluk oluştursunlar. Unutulmamalıdır ki sağlam esaslarla dayalı topluluklar ancak sağlıklı toplumlar oluşturabilir.

Toplumsal Birliktelik

İslam dini, toplumun selameti, insanların bu toplum içerisindeki saadeti için bir yandan Müslümanların kendi aralarında bir kardeşlik tesis etmeye çalışmış öbür yandan Müslümanlarla gayri Müslimlerin birlikte sorunsuz yaşamalarını sağlamak için çeşitli prensipler vazedmiştir. Buna göre Müslüman bir birey, her şeyden önce bulunduğu toplumun huzur ve saadeti için çaba sarf etmeli, yararlı işlerde bulunmalı, toplumun ahengini bozacak her türlü eylem ve tutumdan uzak durmalıdır. Yüce Allah Kur'an'da bu hususa şöyle işaret etmiştir:

*“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kişiyi sevmez.”*¹⁰

Peygamberimizin de bu hususta insanları teşvik eden yüzlerce hadisi şerifi bulunmaktadır. Sözelimi bir insan hakları manifestosu mahiyetinde olan Veda hutbesinde bu hususu şöyle ifade etmiş bulunmaktadır:

*“Ey insanlar! Biliniz ki rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem ise topraktan yaratılmıştır. Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takvâ iledir.”*¹¹

Bir başka hadisi şerifinde ise şöyle buyurmaktadır:

*“Allah'a ve ahiret gününe imân eden kişi, komşusuna eziyet etmesin. Allah'a ve ahiret gününe imân eden misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe imân eden ya hayır söylesin veya sussun.”*¹²

Birlikte yaşamın sorun üreten alanlarından biri komşuluk ilişkileridir. Toplum içerisinde yaşam süren bir aile diğer komşularıyla sık sık yüzyüze gelmektedir. Komşular birbirleriyle adeta içiçe yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla toplumun ahengi açısından komşuların birbirleriyle olan ilişkisi son derece önemlidir. Bu ilişkide yaşanacak sıkıntılar yakın çevreye de

sirayet etmeye, akrabalık bağlarıyla birbirine bağlı olan insanların da bu sıklıkta devreye girmesine sebep olabilmektedir. İslam, bu yüzden komşular arasında mutlaka güzel ilişkiler tesis edilmesini, komşuların birbirlerinin hukukunu gözetmesini, kimsenin kimseye haksızlıkta bulunmamasını, şiddet uygulamamasını önemle tavsiye etmiştir. Peygamberimiz bir hadisi şerifinde şöyle demektedir:

*“CebraİL bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki ben Allah komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim.”*¹³

Modern yaşam ve şehirleşme; insanı, aile ve akrabalık sınırlarını aşan bir yaşam ve ilişkiler ağına mahkûm etmektedir. İnsanlar artık istemese de kendi ailesinden veya akraba grubundan veyahut mensubu olduğu inanç grubundan olmayan insanlarla da yaşamak zorundadır. Geçmişte ilkel yaşam dönemlerinde bireyin yaşam alanı daha dar idi ve ilişki kurmak zorunda olduğu çevre daha sınırlıydı. Gelişen teknoloji ve iletişim ulaşım araçları dünyayı tabiri caizse küçük bir köye dönüştürmüş bulunmaktadır ve bu köyde yaşayanlar birbirleriyle zorunlu olarak buluşmak veya birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır. Ancak iletişim ve ulaşım anlamında dünya küçük bir köye dönüşmüş olsa da farklılıkları, yaşam tarzları, insani ilişkileri, gelenekleri, inançları, kutsal değerleri farklı olan insanlardan oluşmaktadır. Bu farklı özelliklerin bir arada yaşaması dünyanın en önemli sorunlarından bir haline gelmiş bulunmaktadır.

İslam dini, birlikte yaşamın temel koşullarını oluşturan temel hak ve hürriyetleri herkes için teminat altına almış ve bunların korunması için sıkı tembihlerde bulunmuş ve onları ihlal edenlere çeşitli yaptırımlar öngörmüştür. Modern dünyanın ancak son dönemlerde hukuk metinlerine yansıtılabildiği yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, düşünce özgürlüğü, inanç özgürlüğü, özel yaşam özgürlüğü ve teşebbüs hürriyeti şeklinde sıralanan bu hak ve hürriyetler İslam’ın daha ilk dönemlerinde hem Kur’an hem de Hz. Peygamber tarafından her vesileyle dile getirilmiş ve müminlerin bu hak ve hürriyetlere saygılı olmaları, bunları ihlalde bulunmamaları için yoğun bir çaba sarf edilmiştir.

İslami toplumda dini, siyasi görüşü, ırkı, rengi ne olursa olsun her birey yaşam hakkına sahiptir ve hukuki bir müeyyide olması dışında kimse onun bu hakkını elinden almaya yetkili değildir. Bir insanı haksız yere öldürmek en büyük günahlardan sayılmıştır. Bir insanın yaşamına son veren, bütün insanlığı katletmiş kadar kötü bir iş yapmış sayılır. Kur’an’ı Kerimde bu hususa şu ayeti kerimeyle işaret edilmiştir:

“... Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.”¹⁴

Hz. Peygamber ise bu hususa son mesajı olan Veda Hutbesinde şöyle değinmiştir:

“Ey İnsanlar! Şüphesiz, sizin canlarımız ve mallarımız; bu gününüzün, bu ayınızın ve bu beldenizin haram olduğu gibi birbirinize haram kalmıştır.”¹⁵

Başka hadislerde ise bir mü'minin haksız yere öldürülmesini şirkten sonra günahların en büyüğü olarak değerlendirmiştir.¹⁶

İslam dini sağlıklı bir toplum oluşturmak üzere toplumun bünyesini sarsacak, toplumda huzursuzluk yaratacak fiil ve tutumları yasaklamış ve bu yasaklara uymayanlara çeşitli müeyyideler öngörmüştür. Bu çerçevede her türlü uyuşturucu, sarhoşluk verici madde kullanımını yasaklamıştır.

İslam, Kur'an'ı indirip hakikati ortaya koyduktan sonra, insanın kendi hür iradesiyle istediği inancı tercih etmesini yani kendisine inanç özgürlüğü tanımmasını da prensipleri arasında zikretmiştir. Kur'an'ı Kerim'de bu husus şöyle hüküm altına alınmıştır:

*“De ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin...”¹⁷;
“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır.”¹⁸*

Hz. Peygamber de peygamberlik ve devlet başkanlığı dönemindeki uygulamaları sırasında bu hürriyeti sağlamaya çalışmış ve kimsenin zorla dine sokulamayacağını beyan etmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman Yahudiler ve Necran'lularla yaptığı sözleşmelerle onların can, mal, din, ibadet vb. haklarını güvence altına almıştır. Daha önce inancından dolayı terketmek zorunda kaldığı anayurdu Mekke'yi fethettiğinde kendilerini yok etmeye çalışan putperestlere bile herhangi bir zarar vermemiş ve İslam'a girmeye zorlamamıştır.

İslam, insanların istediği şekilde inanmalarını ve inançlarına göre ibadet etmelerini teminat altına aldığı gibi özel yaşamlarını da koruma altına almıştır. Ayet-i Kerime'de şöyle buyurulmuştur:

“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, «Geri dönün!» denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığımızı bilir.”¹⁹

*“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçınm. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmaym. Birinizi diğerinizi arkasından çektiirmesin. Birinizi, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.”*²⁰

Hz. Peygamber de bir hadisi şerifinde “Üç defa kapıyı çalmız. İzin verilirse girin, aksi halde dönün.” buyurarak bu hususa dikkat çekmiştir.²¹

İslam’da teminat altına alınan haklardan biri de özel mülkiyet, yatırım ve miras hakkıdır. Nisa Suresinde bu konuda şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hali dışında, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin...”*²²

Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde mirası şu sözlerle hüküm altına almıştır: “Kim, mal bırakarak ölirse, bu mal mirasçılara aittir.”²³ Kur’an’ı Kerimde miras hukukunu belirleyen çeşitli ayetler varid olmuştur.

İslam toplumunda, tutumları ve buldukları tercihleri gereği bazı konularda gayri Müslimlere farklı hükümler uygulansa da cari hukuk karşısında gayri Müslimlerle Müslümanlar arasında herhangi bir ayırma gidilmemesi esastır. Yüce Allah, “...insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor...”²⁴ buyurarak buna tembihte bulunmuştur. Herkes kanunlar karşısında ve yargılama aşamasında eşit haklara sahiptir. Konulan bu hükümlerin mahiyetini incelemek bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Bizim buradaki amacımız, İslam’ın birlikte yaşam için çeşitli alanlarda öngördüğü düzenlemelere işaret etmektir. İslam tarihi boyunca bu konuda kimi dönemlerde uygulayıcılardan kaynaklanan bazı aksaklıklar yaşanmış olsa da İslam, teorik olarak tüm vatandaşların hukuk önünde eşit olduğunu öngörmüştür. Bu hususta ünlü kadı Ebu Yusuf’un tavrı örnek gösterilebilir. İmam Serahsi’nin *el-Mebsut* isimli kitabında anlattığına göre Abbasi Devletinin ihtişamlı döneminde başkadı olarak görev yapmış olan İmam Ebu Yusuf, ölüm döşeginde iken “yargı görevim boyunca hep adil davranmaya çalıştım ancak bir defasında bunu tam yapamadım” diyerek pişmanlığını ifade etmiştir. Yanındakilerin sorması üzerine Ebu Yusuf (ra) bu olayı şöyle hikaye etmiştir: Bir Hıristiyan, Emiru-l-Mu’minin hakkında dava açmıştı. Duruşmaya önce gelen halife biraz yüksek bir yerde oturmuştu. Ondan sonra gelen şikâyetçi ise ona göre biraz daha alçak bir yere oturdu. Halifeden yerini değiştirerek aynı seviyeye gelmesini isteyemedim. Hıristiyan şikâyetçinin yerini yükseltmek istedimse de bunu tam yapamadım ve tarafları o şekilde dinledim. İşte işlediğim suç buydu.

Kadı Ebu Yusuf’u pişmanlığa sevkeden ve ölüm döşeginde Allah’a yalvarmasına sebep olan bu hadise, adil İslam kadılarının bu konuda ne derece titiz davrandıklarını gözler önüne sermektedir. Bu olayda adı geçen halife tahttan

indirilmiş veya ihtilale maruz kalmış ve gücünü yitirmiş biri değildir. Kadı henüz hüküm elinde bulunsa da halifenin yargı önünde bir ayrıcalığa sahip olamayacağını öngördüğü için ikisinin ifade verirken her açıdan eşit olmalarını, kimsenin psikolojik de olsa bir ayrıcalık sahibi olmamasını öngörüyor ve bunu sağlayamadığından büyük bir pişmanlık duyuyor.

Bu olayı anlatan ünlü hukukçu Serahsi, Ebu Yusuf'a beslediği tüm saygıya karşın şöyle bir yorumda bulunmaktadır: Kadı'nın bu konuda çok dikkatli olması gerekiyordu. Soylu bir aileye mensup olan birinin senin kendisini kayıracağından umutlanmaması lazım. Güçsüz olanın da senin kendisine haksızlık edeceğinden endişe duymaması gerekiyor. Soylu kişi öne alınırsa Kadı'nın kayırmasından umutlanır ve güçsüz kişinin kalbi kırılır ve haksızlığa uğrayacağından endişe eder.²⁵

Bu olayda şu hususa da dikkat çekmek gerekiyor. İslam'ın hakimiyetinin söz konusu olduğu bir devlette Hristiyan bir vatandaş herhangi bir endişeye kapılmadan o devletin başkanı hakkında rahatlıkla şikayette bulunabiliyor. Devlet başkanının herhangi bir dokunulmazlığı bulunmuyor ve kadı her ikisini de huzuruna çağırarak ifadelerini alabiliyor. Ancak Kadı devlet başkanından utandığı için duruşma sırasında sadece durdukları pozisyonu eşitleyemediği için bundan büyük bir rahatsızlık duyuyor. Dışardan olaya bakınca çok önemsiz bir hadise olarak değerlendirilebilir. Ancak öyle anlaşılıyor ki Kadı Ebu Yusuf bunu hiç unutmamış ve hayatı boyunca üzüntüsünü yaşamıştır.

İslam'ın Savaş Ortamındaki Tutumu

İslam, barış ortamında birlikte yaşamayı belirli esaslarla tanzim etmeye çalıştığı gibi, birlikte yaşamayı engelleyen, İslam'ın ve Müslümanların önüne engeller çıkaran, toplumu ifsad eden, toplumsal düzeni bozmaya çalışan kişi ve gruplara veya toplumlara karşı savaşmayı da uygun görmüştür. Tüm tedbirlerden sonra son çare olarak başvurulmuş savaşın, güvenliği sağlamaya yönelik ve yüce dini insanlara ulaştırmaya engel çıkaranlara karşı olması şart koşulmuştur.²⁶ İslam, savaş ortamında, adil olunması, keyfi uygulamalara girilmemesi, esirlere haksızlık yapılmaması için çeşitli prensipler koymuştur. Muhammed Hamidullah "İslam'da Devlet İdaresi" isimli kitabında savaş ortamında uyulması gereken bu kuralları şu şekilde tespit etmiştir: Keyfi zulüm yapılamaz, eli silah tutmayanlar öldürülmez, esirlerin başı kesilmez, insanın-hayvanın organları kesilemez, ürünler imha edilmez, ağaçlar kesilmez, ihtiyaçtan fazla hayvan kesilmez, taşkınlık, ihanet, vefasızlık yapılmaz, köleler öldürülmez. Tecavüzün her türlüşü yasaaktır. Düşman rehinelere öldürülemez,

Ahali kılıçtan geçirilmez, savaşa girmeyen ana baba çiftçi vd meslek erbabı öldürülmez, esirler kalkan olarak kullanılmaz, zehirli ok kullanılmaz, anlaşmalar ihlal edilmez, köleler öldürülmez, esir alınmazlar.²⁷

Öbür yandan İslam'a yapılan saldırıları püskürtmek ve bu amaçla yapılacak savaşlarda başarı sağlamak üzere savaş halinde alınması gereken tedbirleri almış ve henüz yeni neşet etmekte olan İslam'ın devamının sağlanması için caydırıcı olmak üzere bazı sert yaptırımlar da öngörmüştür. Sergilenecek hiyanetlerle toplumun ahengini bozacak, toplumsal güvenliği tehlikeye atacak ve özellikle yeni gönderilmiş olan İslam dininin geleceğini tehlikeye atabilecek tutum ve davranışlara müsaade edilmemiştir. Savaş ortamını düzenleyen ayetlerden biri Maide Suresinin 33. ayetidir. Ayette şöyle buyurulmuştur:

“Allah ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (bake) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır.”

Ayeti kerimenin iniş sebeplerini incelediğimizde farklı rivayetler bulunsa da tüm rivayetlerin netice itibarıyla aynı hususta yani bu ayetin savaş ortamında yol kesme haydutluğu ile ilgili olarak indiği noktasında birleştiğini görüyoruz. Bazıları bu hükmün kâfirlere mahsus olduğuna, bazıları ise fâsık Müslümanları da kapsadığına kâni olmuşlardır ki, fakihlerin çoğunun görüşü bu yöndedir.²⁸

Bu bağlamda Kur'an'da Müslüman olmayanlara yönelik birtakım sert ve uyarıcı nitelikte başka ifadeler de bulunmaktadır. Bu ifadeler, Kur'an'ın bütünlüğü ve vahiy süreci dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu tür ayetler, Hz. Peygamber döneminde Müslümanlara açıkça düşmanlık eden ve savaş açan kişi veya topluluklara yöneliktir. Bu gibi özel durumlar dışında İslâm'ın ve onun peygamberinin genel tavrı, Müslümanların diğer dinlerin mensuplarıyla karşılıklı tahammül ve hoşgörü esasına dayalı iyi ilişkiler geliştirmeleri yönündedir. Cenab-ı Allah yüce kitabında şöyle buyurmaktadır:

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanızı için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.”²⁹

Hz Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda da onun genel olarak müsahacı bir tutum içerisinde olduğunu görüyoruz. Savaş ortamında İslam'a düşmanlık sergileyenlere, hiyanet içerisinde bulunanlara ve toplum düzenini bozmaya yönelik bir çaba içerisinde olanlara caydırıcı olmak üzere sert cezalar uygulamış olsa da onun genelde rahmeti elden bırakmadığı, insanları öldürme ye-

rine onları diriltmeye yani hidayete erdirmeye çalıştığını görüyoruz. Sözelimi, Mekke'yi fethettiğinde, zamanında inancı yüzünden kendisine türlü eziyetlerde bulunan, doğduğu, büyüdüğü ve çok sevdiği memleketinden yani Mekke'den hicret etmesine sebep olan müşriklere hitaben yaptığı konuşmada onların enişelerini gidermek üzere şu merhamet dolu sözleri sarf etmiştir:

Hz. Yusuf'un kendi hakkında bunca cevr ve cefa eden kardeşlerine dediği gibi ben de size şöyle diyorum: *"Bugün size kınama yok. Allah, sizi afetsin. O, merhametlilerin en merhametlisidir."*³⁰ Haydi hepiniz serbestsiniz.³¹

Kendisine karşı işledikleri yanlışlığın farkında olan ve bu yüzden ondan bu merhametli tavrı beklemeyen müşrikler, onun bu adil tavrından oldukça etkilenmiş ve aynı gün öğleden sonra Safa Tepesi'nde kendisine biat ederek İslam'ı kabul etmişlerdir.³²

Savaş zamanlarında askerlerinin kendi başına karar vermemeleri, gasp, eziyet vb. hadiselerle bulaşmamaları için her türlü tedbiri almaya çalışmış, esir alınan askerlerin öldürülmemesi, eziyete tabi tutulmaması, aşağılanmaması için talimatlar vermiştir.³³

İslam'ın doğuşundan günümüze gelinen süreçte kimi zaman bazı Müslüman idareciler bu tutumla örtüşmeyen bazı davranışlar sergilemiş olsalar da İslam'ı iyice özümsemiş ve ona bağlılık göstermeye çalışmış Müslüman idarecilerin genelde bu prensiplere bağlı kaldıklarını söylemek mümkündür. Tarih kitapları bunun örnekleriyle doludur. Sözelimi İslam'ı kendine rehber edinen Eyyubiler Devletinin ünlü komutanı Selahaddin-i Eyyubi'nin bu konuda takındığı tavır, önyargısız ve tarafsız araştırmacılar tarafından takdir edilmiş ve örnek gösterilmiştir. Bu yüce komutanın Kudüs'ün fethinin ardından sergilediği o erdemli tavır, elbette ki dayanağını onun sahip olduğu İslam anlayışından almıştır. Zira Selahaddin'in dini prensiplere bağlılığı herkes tarafından kabul görmüştür.

Kudüs'ü ellerinde tutan Haçlılar, bir ay süren yorucu mücadelelerinin ardından Selahaddin komutasındaki Müslümanların Kudüs'ü fethetmekten vazgeçmeyeceklerini anlayıp şehri teslim etmeye razı olmuşlardır. Şehrin talan edilmeden teslim edilmesi, Mescid-i Aksa başta olmak üzere kutsal mekanların tahrip edilmemesi için Selahaddin, Franklara eman verilmesine ve erkeklerin on dinar, kadınların beş dinar, çocukların ise ikişer dinar fidye karşılığında serbest bırakılmalarına, fidye ödemeyenlerin ise esir düşmelerine karar vermiştir. Kudüs, 2 Ekim 1187 tarihinde Cuma günü teslim alınmıştır³⁴ ve Şehrin surlarına İslam sancakları dikilmiştir.

Selahaddin'in, Kudüs'ün fethinde takındığı bu tavır, dost ve düşman herkes tarafından takdir edilmiştir. Haçlıların yaptığı bütün o zulümlere karşılık inti-

kam duygusuyla hareket etmemiş ve yapılan sözleşmeye sadık kalarak dürüst ve adil bir tutum takınmıştır. Vaktiyle Haçlılar bu bölgeleri işgal ettiklerinde camiye sığındıkları halde Müslümanları korkunç katliamlara tabi tutmuş, kendilerine her türlü ihanette bulunmuşlardı. Selahaddin ise kimsenin kanını akıtmadığı gibi esirleri serbest bırakmak için adeta bahaneler aramıştır. Frankların büyük patriği, yanındaki, mabetlere ve kendine ait mallarla Kudüs'ten çıkacağı zaman yanındakiler Selahaddin'e bu mallara el koymasını önermişlerdir. Ancak Selahaddin, "Ben ahdi bozup ona hainlik etmem" diyerek buna karşı çıkmış ve Patriğin güvenli bir şekilde Sûr şehrine gitmesi için yanına muhafızlar tayin etmiştir.³⁵ Müsteşrik tarihçi Philip K. Hitti, Akka Kalesi Haçlılar tarafından kuşatıldıktan sonra yapılan anlaşmadan bahsederken, Haçlıların sergilemiş olduğu ihanetlerden ve Selahaddin'in bu örnek tavrından şöyle bahsetmektedir:

"Kararlaşırılan teslim şartları iki yüz bin altın para ve mukaddes Haç'ın tekrar yerine takılmasından ibaretti. Ay sonu gelip de bu para ödenmeyince, Rışar 2700 esir Müslüman askerinin boynunun vurulması emrini verdi ki onun bu hareketi, Selahaddin Eyyubî'nin, vaktiyle Kudüs'ü Haçlılardan alıp fethettiği sırada ele geçirdiği Hıristiyan harp esirlerine karşı gösterdiği iyi muamele ile pek açık bir zıtlık içindeydi. Selahaddin de o sıralarda bunların serbest bırakılmaları için bir kurtuluş fidiyesi tespit etmişti ve hatta bunlardan birkaç bini de fakir oldukları için, fidiye temin edip kendilerini kurtaramamışlardı. Selahaddin ise kardeşinin de talep ve ricası üzerine bu gibi Haçlı esirlerinden bin kadarını kayıtsız şartsız azad etmişti. Kudüs Patriği'nin bundan ayrı gelip rica etmesi üzerine, bunlardan diğer bir kısmı da aynı şekilde azad edilip serbest bırakılmışlardı. Bu durum üzerine kardeşinin ve patriğin sadaka olarak üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmiş olduklarını düşünen Selahaddin, kendi adına ve sadaka olarak aynı harp esirlerinden geriye kalan sonuncu grubu da hiçbir fidiye almaksızın azad etmişti."³⁶

Kudüs'ün fethi İslam dünyasında büyük bir sevinçle karşılanmış ancak Hıristiyan Batı dünyasında ise büyük bir şok yaşanmasına sebep olmuştur. Haçlılar, Kudüs'ü tekrar geri almak için mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Selahaddin'le Haçlılar arasında bu konuda sürekli bir mücadele yaşanmış ve Selahaddin, siyasi ve askeri dehasıyla Haçlılara fırsat vermemiştir. Askeri dehası ve cesareti sebebiyle "Aslan Yürekli" olarak ün salan Rışar, sonunda Eyyubilere esir düşmüştür. Selahaddin yine insanlık dersi vererek Rışar'ı serbest bırakmış ve Hıristiyanlara kutsal mekânlarını ziyaret etme izni vermiştir.

İnancın ve bağlı kaldığı prensiplerin yücelttiği bir lider olan Selahaddin, sahip olduğu insani ve İslami değerleri asla ihmal etmemiş ve bu değerlerin

yüceltilmesi için elinden gelen bütün çabayı sarf etmiştir. Vefat etmeden önce veliahdı olan oğluna yaptığı şu vasiyeti, onun sahip olduğu bu prensipleri ne kadar önemseydiğini gözler önüne sermektedir:

“Oğlum, sana her iyiliğin kaynağı olan Allah korkusu ile doğru yoldan ayrılmamayı vasiyet ederim. Allah buyruklarını yerine getirmekte kusur etme ki kurtuluş ondadır. Kanı gözyaşı bil. Kimsenin kanıyla eteklerini kirletme. Çünkü kan hiçbir zaman uyumaz. Halkının güvenliği ve mutluluğu için da-ima gözün açık bulunsun. Durumlarını araştırmaya çalış ki bütün halk Allah'ın emanetidir...”³⁷

Günümüzde İslam dinini terörle ve kılıçla özdeşleştirmek isteyen Haçlı zihniyeti sadece Haçlı tarihini tarafsız bir incelemeye tabi tutabilseydi İslam medeniyetinin Haçlı medeniyetinden ne kadar ayrıcalıklı olduğunu kolaylıkla görebilecekti. Bu incelemeyi başarabilen Batılı tarihçiler bu gerçeği teslim etmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Latin Haçlılar 1204 yılında Hıristiyan Bizans hakimiyetindeki İstanbul'u işgal ettiklerinde “şehirlerin kraliçesi” olarak kabul edilen o güzel şehri talan ve tahrip ederek halkına akla, hayale gelmeyecek eziyetlerde bulunmuşlardı. Batılı tarihçiler “Dünya yaratıldığından beri hiçbir şehirde böyle talan olmamıştır” diyerek bu vahşetin boyutlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Aslında bu ifadeye şöyle katılmak mümkündür: “Batı'da hiçbir şehirde...” Zira Latin Haçlılar bu talan ve yıkımı uğradıkları pek çok Müslüman şehirde icra etmişlerdir. Daha önce Kudüs'ü işgal ettiklerinde yaptıkları zulüm ve işkence bundan aşağı değildi. Selahaddin'in esir aldıktan sonra serbest bıraktığı Rişar'ın Akka Kalesinde fidye ödeyemediği için öldürdüğü Müslümanların uğradığı akıbet bundan daha az kanlı değildir. Çok gerilere gitmeye bile gerek yok. 1979 yılında Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen ve ardından Amerika işgaline dönüşen Afgan işgallerinde; ardından en yetkili ağızdan, ABD Başkanının ağzından “Yeni Haçlı seferi başlamıştır” sloganıyla başlatılan Irak işgalinde ve sonrasında yaşanan vahşetin tarihte benzerinin yaşanmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Haçlıların işlediği bu cürümler Müslümanların Haçlılara karşı izlediği tutumla genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda iki yaklaşım arasındaki fark belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bununla Müslümanların hiçbir şekilde karşı taraflara eziyet etmediğini iddia etmiyoruz. Zaman zaman Müslümanlar tarafından işlenen benzeri hadiseler de mutlaka vuku bulmuştur. Ancak genel olarak baktığımızda Müslümanların esirlere yaklaşımının, savunmasız halka, ihtiyaçlara, kadınlara ve çocuklara karşı takındığı tavrın aksi yönde olduğunu söylememiz mümkündür. Bu durum, az önce işaret ettiğimiz gibi Philip K. Hitti, Niketas gibi Batılı bazı tarihçiler tarafından da dile getirilmiştir. Niketas, İstanbul'un uğradığı Haçlı işgalini bizzat yaşamış ve yaşadık-

larını tuttuğu gnlkle kaydetmiştir. Niketas, Latin Haçlıların yaptıklarını Selahaddin'in tavrıyla şöyle mukayese etmektedir:

...Latinlerin İstanbul'u işgali sırasında işlediği cürümlerden birine ötekinden daha az denilemezdi. Her tarafta en çirkin günahlar işlendi. Kötülük ve günah dolu şeyleri, hepsi işledi. Bu ılgınlar kutsal olan her şeye saldırdılar. Dindar kadınlara, evlilik çağındaki genç kızlara, bakirelere göz dikerek manastırlara girip kendilerini tanrıya adanmış kızlara merhamet etmediler...Şehirde herkes acı içindeydi. Dar sokaklarda acı acı haykırmalar ve ağlamalar vardı, geniş caddelerde ağıtlar duyuluyordu, kiliseden inlemeler, erkeklerin feryatları, kadınların çığlıkları yükseliyordu...

İsmailoğulları (Müslümanlar) böyle davranmamıştı. Çünkü onlar Kudüs' fethedince Latinlere merhamet ve iyilikle davranmışlardı. Onlar Latin kadınların peşinde kişnemediler ve İsa'nın mezarını kirletmediler; adi bir mezarlığa çevirmedi; hayat veren mezarını Cehennem'e giden bir yol yapmadılar. Ne yaşamı lme ne de dirilişi felakete döndürdüler...sadece fidiye aldılar ama halkın malına sahip çıkmasını engellemediler. İşte İsa'nın düşmanı olan(Müslümanlar)lar Latinlere böyle davranmışlardı. Kılıç çekmeden, yangın çıkarmadan, a bırakmadan, dayak atmadan, işkence yapmadan onlara karşı merhametli olmuşlardı. Fakat bu iyi (!) Hıristiyanlar, biz din kardeşlerine karşı biraz önce belirttiğim gibi davrandılar.³⁸

Niketas Khoniates'in bahsettiği bu hadise aynı dinin yani Hıristiyanlığın iki mezhebi arasında yaşanan bir hadisedir. Kendi dindaşına bu katliamı öngören bir zihniyet diğer din mensuplarına neleri uygun görmez ki!

İslam tarihini incelediğimizde bazı istisnai durumlarla karşılaşmakla birlikte, benzeri şefkat ve hoşgörü örnekleriyle sık sık karşılaşmak mümkündür. Kılıçla zdeşleştirilmek istenen bu dinin Peygamberi başta olmak üzere pek çok mümtaz siması aslında dinlerinin bir emri olan bu müsamahayı hep sergilemişlerdir. Bedir harbi, Mekke'nin fethi bu msamahanın en somut örnekleridir. O, Yüce Peygamber'in bu olaylarda sergilediği yüce insani tavırlar, çağının çok çok ilerisinde tavırlardır.

Burada daha fazla örnek zikrederek sözü uzatmaya gerek olmadığını düşünüyoruz. Ancak çarpıcı bir örnek olması bakımından Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra yayımladığı fermanı zikretmemizin de bu konuda önemli bir fikir vereceğini düşünüyorum. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra herkeste bir endişe söz konusuydu. Fatih'in kendilerine ne tür bir muamelede bulunacağını bilmeyen ahali oldukça tedirgindi, hatta herkes hayatından endişe duyuyordu. Ancak Fatih, yayımladığı bu fermanla daha o

dönemde insan haklarına, birlikte yaşamaya ne denli önem verdiğini gözler önüne sermiştir. Ferman şu şekildedir:

...Bugün hükümet idareme boyun eğdiklerinden bütün memleketlerimde görüldüğü üzere, Galata abalisine kanunlarını ve serbestliklerini bırakıyorum. Binaenaleyh, Galata surları yıkılacak ise de, mallarını, evlerini, dükkanlarını, bağlarını, değirmenlerini, gemi ve sandallarını, ticaretlerini eş ve çocuklarını istedikleri gibi idare etmek üzere muhafaza edeceklerdir. Ticaret mallarını memleketimin her tarafında satabilirler. Denizde ve karada serbestçe seyahat edebilirler. Hiçbir gümrüğe, hiçbir angaryaya tabi olmayacaklardır. Ancak itaatim altında bulunan diğer memleketlerde olduğu gibi, vergi ile mükellef olacaklar. Bu kanunlar ve adetler bugünden itibaren ve ebedi olarak devam edeceklerdir. Ben onları kendi şahsım gibi himaye ve müdafaa edeceğim. Oturdıkları beldede kilise ve ibadetlerini muhafaza edebilecekler. Ancak çan çalmak yasaktır. Kiliselerini camiye çevirmeyeceğim, fakat yeniden kilise inşa etmeyecekler. Tüccarlar serbestçe davranarak, ticaretle meşgul olabilirler. Yeniçeri sınıfına katmak üzere evlatlarını almayacağım. Dinimizi kabul etmeleri için asla hiçbir zorlama görmeyeceklerdir. Galata abalisine vaadedirim ki, kendilerini bir köle sıfatı ile idare etmeyeceğim. Evlerinde ne yeniçeriler, nede esirler iskan edilmeyecektir. İşlerini görmek için içlerinden birini intibap edeceklerdir.

Archonte ve kahyalar rencide edilmeyecektir. Tarafımızdan yazılan bu fermanla yazıldığı üzere, vergi vermek şartıyla gidip gelmekte özgür olacaklardır.³⁹

Günümüzdeki Bazı İslamî Grupların Şiddet İçeren Tutumlarının Değerlendirilmesi

Burada okuyucunun zihninde şöyle bir sorunun belirdiğini hissediyorum. O halde İslam coğrafyasında bu şiddet sarmalı her geçen gün neden artarak devam etmektedir? Bu soruya cevap verebilmemiz için bu şiddetin hangi ortamlarda ve ne tür gerekçelerle başladığını iyi tahlil etmemiz gerekiyor. Şiddet ve katliamların en yaygın olduğu ülkeler olarak karşımıza Afganistan, Pakistan, Irak, Somali, Sudan, Libya, Suriye, Mali, Nijerya ve Yemen gibi ülkeler gelmektedir. Bu ülkelerin yanısıra daha düşük yoğunluklu olmak üzere diğer bazı Müslüman ülkelerde de çeşitli şiddet olayları yaşanmakta ve tüm bu ülkelerde masum pek çok insan sebepsiz yere yaşamını yitirmektedir. Yaşanan olaylarda İslami ölçüler aşılarak hareket edilmekte ve ne yazık ki buna rağmen bunların İslam adına yapıldığı iddia edilmektedir.

Terör ve şiddet barındıran bu hareketlerin İslam'ın temel kaynaklarından, İslam dininin bu konudaki tutumundan beslendiğini söylemek temelsiz bir iddiadan öteye geçmemektedir. Şimdiye kadar saydığımız tüm bu ayet ve hadisleri kenara atarak, verdiğimiz bu örnekleri göz ardı ederek sadece savaş döneminde varid olan ve belli bir durumu işaret eden bazı İslami öğretilere dayanılarak bu derece nefret uyandıran, İslam'ı adeta terörle özdeşleştiren bu

tutum ve davranışları İslam'a dayandırmak cehaletle tanımlanabilecek bir tarafgirlikten öteye bir tutum olamaz. İslam'ı başlangıcından günümüze dek genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda onun bu yaşananları tasvip etmesinin mümkün olmadığı açıkça görülecektir. Bununla ilgili delilleri yukarıda, İslam'ın ilk iki kaynağından aktardık ve bu konuda bazı örnek uygulamalar da verdik. O halde tüm bu vahşeti işlemekte olan bu gruplar nasıl değerlendirilmelidir? Bu cinayetleri işleyen bu insanlar nasıl bu kadar acımasız bir hale gelmişlerdir. Henüz dünyada olup bitenleri doğru dürüst anlamayan, dünyada yaşanmakta olan olumsuzluklarda da hiçbir suçu bulunmayan çocukları bile nasıl öldürebilmektedir bu insanlar! Çoğu, Hz. Peygamber'in sünnetidir diye sakal bırakıyor ve ellerinde "La İlahe İllallah" pankartıyla geziyorlar. Allah adına ve Peygamber taraftarlığıyla Allah'ın yaşlarından ötürü henüz sorumluluk bile yüklenmediği masum çocukları katletmek⁴⁰ ve bu yapıları iyi bir şeymiş gibi bir de dünyaya ilan etmek ne tür bir anlayışın sonucudur. Bu insanlar bu anlayışa nasıl ulaştı; hangi düşünsel zeminden beslendiler, nasıl bu kadar acımasız hale gelebildiler? Yaşanan tüm bu şiddeti, katliamları, baş kesmeleri sadece dini saiklerle izah etmek gerçekçi olmayacaktır. Bireysel bazı uygulamalardan hareket ederek İslam dininde bu vahşeti besleyecek dini gerekçeler bulunduğunu söylemek ancak taraflı veya cehalete dayalı bir çaba olarak değerlendirilebilir. Yaşananların siyasi ve çıkar amaçlı hedeflerini göz ardı etmek soruna doğru teşhis koymaktan alıkoyacaktır.

Bize göre bu şiddeti yaşatan, insanları bu tutuma sevk eden amil, dini gerekçelerden ziyade bazı siyasi hedefler ile psikolojik ve sosyolojik etkenlerdir. İsrail'in 1948 yılında Filistin topraklarını işgal ederek başlattığı ve her geçen gün çoluk çocuk demeden masum insanları katlederek, insanların yaşamını zorlaştırarak, muhasara altına alarak tahammül edilemez boyutlara taşıdığı zulümler; 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan ve etkileri hala sürmekte olan o acımasız süreç, Arap Baharı olarak isimlendirilen halk ayaklanmalarının ardından bu ülkelere yapılan gizli veya açık müdahaleler, İslam coğrafyasının bu şiddete bulaşmasında, terör olaylarının buralarda giderek artmasında en önemli etken olmuştur.

Filistin'in dünyanın gözleri önünde işgale uğraması ve bu derece haksız bir zulme maruz bırakılması; kadın, çocuk ve yaşlı ayırımı gözetilmeden haftalarca bombardımana tabi tutulması ve binlerce insanın hunharca katledilmesi, Amerika başta olmak üzere Batı'lı ülkelerin bu durumu engellemeye çalışma yerine İsrail'i desteklemesi, çaresiz durumda kalan İslam ümmetini büyük bir kızgınlığa sevk etmiştir. Zira Batılıların İsrail'e dini saiklerle destek verdiği düşüncesi geniş kesimler tarafından destek görmektedir. Afganistan'da yaşanan ve 35 yılı bulan istikrarsız ortam, bölge halkını yerinden etmiş ve geçim kaynaklarını yok etmiştir. Bu durum hem Afgan halkı nezdinde

büyük bir kızgınlık yaratmış hem de İslam dünyasının gazabını çekmiştir. Arap Baharı'nın ardından Batı'lı ülkelerin bu sürece müdahale ederek durumu adeta tersine çevirmesi, buna direnen binlerce insanın hunharca katledilmesi ve bunun tepki göreceği yerde takdir edilmesi, İslami toplumlarda büyük bir nefret uyandırmıştır. Yaşananları hazmedemeyen dini gruplar buna duydukları tepkiyle süratle şiddete sürüklenmiştir. Bahsettiğimiz her üç süreçte de yaşananlar, İslam ümmetini ciddi bir şekilde rencide etmiş ve gençlerin tüm İslam coğrafyasında şiddet içerikli hareketlere yönelmesine sebep olmuştur. Gençler adeta yaşananlardan edindikleri kin ve nefreti bu hareketler içerisinde kusmaya başlamışlardır. Yani şiddet şiddeti doğurmuştur.

Küresel güçler tarafından gösterilen özel çabalar ve yapılan manipülasyonla İsrail, Rusya ve Batı'nın; Filistin, Afganistan, Irak, Libya ve diğer bölgelere yaptığı dolaylı veya dolaysız müdahalelerin bu şiddet ortamının doğmasında oynadığı rol gizlenmiş ve olaylar sosyolojik herhangi bir tahlile tabi tutulmadan İslami terör olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.⁴¹

Rusya, emperyalist iştahla Afganistan'a girip Afganistan'ı işgal etmeseydi belki el-Kaide ve türevleri gibi acımasız gruplar zuhur etmeyecekti. Rusya'nın işgali ve akabinde Amerika'nın ve Batı'lı diğer ülkelerin pastayı kaybetmemek için yürüttüğü mücadele kapsamında desteklediği dini nitelikli gruplar, uzun yıllar süren vahşet ortamında kimi zaman şiddete maruz kalarak kimi zaman ise şiddet uygulayarak varlıklarını sürdürdüler ve giderek merhamet duygularını kaybettiler. Her gün yaşanan savaş ortamı, bombalamalar, kurşunlamalar, toplu öldürülmeler, insanı azgınlaştırabilmektedir. Afganistan'da hemen her ailenin bu kirli savaşta verdiği kayıplar söz konusudur. Herkes verdiği kayıptan ötürü kin ve nefret doludur; yitirilen canlar nefret duygularını zirveye çıkarmıştır. İnsani olarak gaddarlık duyguları zirveye çıkınca dini bir gelenekten gelmekte olan bu insanların, dinleriyle düştükleri çelişkiyi ortadan kaldıracak yorumlara yönelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu psikolojiye sahip insanların, dini tarafsız bir şekilde yorumlamaları zordur. Bu hale gelmiş bulunan bir yürek, artık yaptıklarına dini kılıflar bulmakta fazla zorluk çekmemektedir. İslam'ın ilk yıllarında savaş ortamında ve yeni inmiş dini savunmak üzere öngörülen bazı tedbirler, bu insanlar için bu katliamları işleme hususunda yeterli bir gerekçe haline gelmiştir. Tamamen savaş ortamında ve fiili savaşın bir gereği olarak hainlik yapanlara, ahitlerini bozanlara o dönemin bir gereği olarak inmiş olan bazı müeyyideler, bu insanlarca kayıtsız bir delil olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Acımasız savaş halinin doğurduğu acımasızlık, yanlış dini bilgi ve yorumlarla bir araya gelince bu tür katliamları bile işleyebilecek bir silaha dönüşebilmektedir.

Bu durumun işgale uğramış diğer bölgeler için de büyük oranda geçerli olduğu şüphesizdir. Özellikle de Irak'ta yaşanan işgaller döneminde, insanların en kutsal gördüğü inanç, namus, onur gibi değerler ayaklar altına alınmış ve son derece dramatik durumların oluşmasına zemin hazırlanmıştır. İnsanların eşleri kaçırmış, kızları tecavüze uğramış, kutsal saydıkları değerler saldırıya uğramıştır. Özellikle son Amerikan müdahalesiyle başa gelen Maliki yönetimi döneminde yönetimden de büyük oranda uzak tutulan Sünni Arap kesim bu uygulamalardan büyük bir rahatsızlık duymuştur. IŞİD isimli örgütün, bu sürecin ardından ortaya çıktığı gözardı edilmemelidir. Halihazırda Irak ve Suriye'de terör estiren ve önemli bir bölümü Saddam döneminin asker ve subaylarından oluşan bu örgütün, Sünni Araplardan büyük oranda eleman desteği aldığı ve bu katılımcıların çoğunun aslında seküler eğilime sahip ve İslami pratikler yönünden zayıf oldukları bilinmektedir. Onların bu harekete destek çıkmaları dini gerekçelerden ziyade bu psikolojik nedenlere dayanmaktadır. Biz bölgeye yaptığımız bir seyahatte bu kanaati besleyen pek çok işaretle karşılaştık.

Yaptığım bu yorumla özeleştiriyi yapmaktan kaçındığım ve sorumluluğu başkalarına yüklediğim söylenebilir, ancak bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiğine inanıyorum. Yaşamakta olan sürecin beslendiği kaynakları iyi tespit etmezsek bu sorunun çözümüne katkı sunmamız zor olacaktır. Şu husus artık net olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Küresel güçler bir yandan emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek, öbür yandan ise İslam'ın o merhametli ve insani yüzünü karalamak için İslam coğrafyasında çok kirli bir plan içerisindedirler. Vahşet ortamı büyük oranda bu planın bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Afganistan'da, Somali'de, ardından Irak'ta, Mali'de, Libya'da ve diğer bölgelerde yaşanan işgaller, bu şiddet ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır. En sert şiddet ve cinayet olayları halihazırda bu bölgelerde yaşanmaktadır. Afganistan'da, Somali'de ve Irak'ta gerçekleşen işgallerin şiddeti önleme hususunda kesinlikle bir çözüm üretmediğini; aksine bu şiddeti daha da körüklediğini gördükleri halde başka yerlerde de bu işgallere devam etmelerini başka nasıl yorumlayabiliriz? Birkaç yıl öncesine kadar esamesi dahi okunmayan IŞİD'in bu kısa süre içerisinde her türlü silaha sahip, donanımlı, dünyaya kafa tutan muazzam bir güce ulaşmasını başka nasıl izah edebiliriz!

Ancak şunu da göz ardı etmiyoruz: Bu katliamları işleyenler, bu acımasızlıkları sergileyenler, bu oyunlara gelenler, ülkelerini bu hale sokanlar, kendilerine "Müslümanım" diyenlerdir. Üstelik bu savaşlarda kurban gidenler aynı tarafta bulunan yani kendileri de Müslüman olan diğer masum insanlardır. Her ne olursa olsun Müslümanlar bu oyunlara gelmemeliydi, ama geldiler ve malesef, Müslümanlar, Müslüman'ları Allah rızası için! öldürmektedirler.

Bu olayları işlemekte olan dini gruplar, bu eylemlerini meşru kılmak, ihtiyaç duydukları taraftarları bulmak için veya içerisinde bulunduğu cehaletten dolayı bu eylemlerini İslam'a dayandırmış olsalar da hakikat bunun aksidir. İslam'ın bu türden olayları tasvip etmesi mümkün değildir. Yaşanmakta olan şiddet ve katliamlar, sahiplerine büyük bir vebal yüklemektedir. Rahmet dini olan, insanları iki cihanda refah ve mutluluğa kavuşturmayı hedefleyen yüce dinimizi bu hale sokmaya kimsenin hakkı olmamalı.

Sonuç

İdeolojiler, düşünceler birlikte yaşamı engellememeli, aksine çeşitliliği kültürel bir zenginlik olarak algılamalıdır. Dinimiz yaşamın çok yönlü bir döngü olduğunu göz ardı etmemiş ve insanların farklılıklarıyla birlikte bir arada yaşamalarını öngörmüştür. İslam'a göre her düşünce kendi akibetine kendisi katlanacaktır, akibetine rıza gösterene bir dayatmada bulunmak uygun değildir. Başkalarının haklarını ihlal etmedikçe, toplumsal yaşamı sıkıntıya sokmadıkça herkes toplum içerisinde kendi tercihine göre yaşam sürme hakkına sahiptir. Toplumsal yapıyı korumakla görevli devletler tebaasına eşit davranmayı, herkese haklarını ve sorumluluklarını adilce belirleyip korumayı başardığında kimse ötekini dışlama imkânı bulamayacaktır. Herkes kanunlar önünde eşit olduğunda kimse adaletten şüpheye düşmeyecektir. Adalet düzgün işlediğinde birlikte yaşama zemini daha sağlam hale gelecektir.

Birlikte yaşama sadece aynı inanca veya etnisiteye mensup olanların birlikte yaşamasını değil diğer din veya ırklara mensup olanlarla veya herhangi bir dine mensubiyeti bulunmayan insanlarla birlikte yaşamayı da kapsamaktadır. İslam tek tipliliği değil çoğulculuğu öngörmüştür. Esasında İslam dini bir insan olması hasebiyle, temel hak ve hürriyetler bağlamında insanlar için bu türden bir ayırımı gitmeden sadece kendi tercihleriyle seçtikleri kategoriye göre insanlara hukuk belirleyerek toplumu düzenlemeye çalışmıştır. Ancak geliştirilen tutum ve davranışlar toplumun maslahatına aykırı olduğu durumlarda insanlara çeşitli sınırlamalar koymuştur. İnsanlar kendi tercihleriyle seçtikleri kategorinin hak ve yükümlülüklerine bağlı kalırlarsa onlarla diğer inanç gruplarının birlikte yaşamalarının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. İnsanlara kategorisini yani inancını veya grubunu belirleme konusunda baskı yapılması İslam'ın hiçbir şekilde öngörmediği bir husustur. İnsanlar istediğini seçmede hürdür. Ancak seçiminden sonra kendisini ilzam eden kurallara uyma yükümlülüğü vardır, bunu yapmadığı zaman müeyyidelerle maruz kalması kaçınılmaz olacaktır.

Bir toplumda yaşayan tüm insanları tek topluluk halinde düşünmek vasat aklın dahi ngrmeyeceği bir husustur. Bu, aynı zamanda yeryüzündeki Sünnetullah'a da mugayirdir. Allah insanları farklılıklar içinde yarattığını, boylara ve kabilelere ayırdığını Kur'an'da beyan etmiştir. Asıl olan insanların hakka davet edilmeleridir. Kabul edenler doğru yolu bulmuş ve felaha ermiştir. Kabul etmeyenler ise öteki dünyada hesabını kendileri vereceklerdir. Hesap görme içi insanlara ait değildir. Ancak tebliğ esasdır, müminlere düşen sabırla hakkı tavsiye etmektir. Kabul etmeseler de kimse gayrı Müslimlerin inançlarına, ibadethanelerine, toplumu rahatsız etmedikçe yaşam tarzlarına bir saldırıda bulunamaz.

İslam coğrafyasında çeşitli bölgelerde ortaya çıkan ve şiddet üreten bu hareketlerin çoğu; dini saiklerle hareket ettiklerini iddia etseler de neticede İslam karşıtı gler tarafından bu bölgelere yapılan haksız işgallerden sonra ortaya çıkmış, sosyolojik ve psikolojik saiklerle temel bulan siyasi oluşumlardır. İşgalci gler; bu işgalleriyle bir yandan ekonomik çıkarlar sağlamaya çalışırken öbür yandan da körükledikleri çatışmalarla bu Müslüman toplumları zayıflatmayı ve böylece ileriye yönelik çıkarlarını garanti altına almayı hedeflemişlerdir. Ortaya çıkmış olan bu dini nitelikli hareketlerin önemli oranda bu işgalci gler tarafından manipüle edildiğine dair pek çok emare ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ancak burada suçu tamamen bu yabancı glere atarak sorunun içinden çıkma kolaylığına da kaçmamak lazım. Netice itibariyle her kim yönlendiriyorsa ynlendirsin bu olaylar, bu aklı selime mugayir tutum ve davranışlar, vahşice işlenen bu cinayetler, biz Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda ve bizler aracılığıyla işlenmektedir. Elimdir ki bu vahşeti işleyenler de maruz kalanlar da Müslümanlardır. İslam dünyasının oynanan bu oyunları fark etmesi gerekiyor. Alimlerimizin, kanaat nderlerimizin, aklı selim sahibi yöneticilerimizin bu konuya daha fazla kafa yormaları gerekiyor.

Kaynakça

- Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, Trc. Komisyon, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2003, c.1.
Akgündüz, Ahmet ve ztrk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahibu'l-Buhari*, Beytu'l-Efkar ed-Devliye baskısı, Riyad 1998.
Celal Yıldırım, *İslam-Türk Taribinin Altın Sahifeleri*, 2. bs., Ankara: İkbal Yay.
Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979, c.3.
Erul, Bünyamin, Veda Hutbesi, *İslam ansiklopedisi*, DİA. İstanbul 2012, c. 42.
Hamidullah, Muhammed, *İslam'da Devlet İdaresi*, 13. bölüm, Savaşta Yasak Filler, İstanbul: Beyan Yayınları.
İbiloğlu, Aşlıhan Okan, Aile İçi şiddet, file:///C:/Users/acer/Downloads/5000076338-5000101669-1-PB.pdf, erişim: 20.04.2017.
İbnu'l-Esir, *İslam Taribi (el-Kamil fi'l-Tarib)* ev. Abdulkerim zaydın, Bahar Yay. İstanbul-ty.

- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti Tarihi* I-II, İstanbul: Zaman Gazetesi Yay., 1999.
- İnanç, Adnan, Şiddetin Anatomisi ve Müslümanların Şiddet ile Sınası, Makale, Bilge Adamlar Dergisi, 36 (Aralık 2014).
- K. Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: M.Ü.İ.F.Y. 1995.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Trc. Komisyon, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Miras, Kamil, *Sabih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarib Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: D.İ.B. Yayınları, 1983.
- Muslim b. El-Haccac, Sahihu Muslim, Beytu'l-Efkar ed-Devliye baskısı, Riyad 1998.
- Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004.
- Okumuş Ejder, Müslüman Toplumda Görülen Şiddet İçerikli Davranışlar, *Diyanet İlmî Dergî*, 50:3.
- Serahsi, *el-Mebsut*, Edebu'l-Kadi Babı, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1403/1983, cilt 16.
- Seydişehri, Mahmud Esad, *İslam Tarihi*, İstanbul: Divan Yayınları, 1983, c. 2.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Camiu's-Sabih*, Daru'l-Fikr, 1408h.
- Yaman, Ahmet, Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku, Makale, *Şiddet Karşısında İslam*, İstanbul: DİB Yayınları, 2014

Notlar

- 1 Hucurat 13. İncelememizde geçen ayetlerin tercümesi için Türkiye Diyanet Vakfı mealini esas aldık.
- 2 Kamil Miras, *Sabih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarib Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: D.İ.B. Yay. 1983, c. 10, s. 398; Bünyamin Erul, Veda Hutbesi, *İslam ansiklopedisi*, DİA. İstanbul 2012, c. 42. s. 592.
- 3 Aslıhan Okan İbiloğlu, Aile İçi Şiddet, file:///C:/Users/acer/Downloads/5000076338-5000101669-1-PB.pdf, erişim: 20.04.2017.
- 4 Tirmizî, Birr, 33.
- 5 İsra 23-24.
- 6 Tirmizî, Birr 3.
- 7 Nisa 36.
- 8 Buhârî, Edeb, 12.
- 9 Buhârî, Edeb, 13.
- 10 Nisa 36
- 11 Erul, Veda Hutbesi, *İslam ansiklopedisi*, DİA, c. 42. s. 592.
- 12 Buhârî, Edeb, 31, 85; Müslim, İmân, 74, 75.
- 13 Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140, 141.
- 14 Maide 32.
- 15 Buhârî, İlim 37, Hacc 132, Hudûd 9; Müslim, Hacc 147; Tirmizî, Fiten 6.
- 16 Buhari, Vesâyâ 23; Hudûd 44; Müslim, İmân 141-145.
- 17 Kehf 29.
- 18 Bakara 256.
- 19 Nur 27-28.
- 20 Hucurat 12.
- 21 Müslim, Edeb, 33.
- 22 Nisa 29.

- 23 Buhari, Feraiz 4, 15, 25, Kefalet 5, Istikraz 11, Tefsir, Ahzab 1, Nafakat 15; Muslim, Feraiz 16; Tirmizi, Feraiz 1, Cenaiz 69.
- 24 Nisa 58.
- 25 Serahsi, *el-Mebsut*, Edebu'l-Kadi Babı, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1403/1983, cilt 16, s. 61.
- 26 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaman, Müslüman Bilincindeki Savaş-Cihat Algısı ve Savaş Hukuku, *Şiddet Karşısında İslam*, DİB Yay. İstanbul 2014, s.291 vd.
- 27 Adnan İnanç, Şiddetin Anatomisi ve Müslümanların Şiddet ile Sınava, Bilge Adamlar Dergisi, 36 (Aralık 2014), s. 11-12. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, 13. bölüm, Savaşta Yasak Fiiller, İstanbul: Beyan Yayınları, s. 257.
- 28 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Elmahlı Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979, c.3, s. 1661.
- 29 Mumtahane 8-9.
- 30 Yusuf 92.
- 31 Mahmud Esad Seydişehri, *İslam Tarihi*, İstanbul: Divan Yayınları, 1983, c. 2, s. 884.
- 32 Seydişehri, a.g.e, s. 884-885.
- 33 Bu konuda geniş bilgi için bkz. AFZALUR RAHMAN, *Siret Ansiklopedisi*, tercüme komisyon, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2003, c.1, s. 625 vd.
- 34 Bkz. İbnu'l-Esir, *İslam Tarihi (el-Kamil fi't-Tarih)* çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yay., ty. 11/431.
- 35 İbnu'l-Esir, a.g.e., 11/435.
- 36 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: M.Ü.İ.F.Y., 1995, 3/1046.
- 37 Celal Yıldırım, *İslam-Türk Tarihinin Altın Sahifeleri*, II. Baskı, Ankara: İkbal Yay., s. 558.
- 38 Bkz. Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004 s. 147-152 arası.
- 39 Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999. s. 430; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi* I-II, İstanbul: Zaman Gazetesi Yay., 1999. II, 422-423.
- 40 Bu makalenin kaleme alındığı günlerde Pakistan'da el-Kaide tarafından basılan bir askeri okulda 140 civarında henüz çocuk yaşta olan öğrenci öldürülmüş bulunmaktadır.
- 41 Bkz. Ejder Okumuş Müslüman Toplumda Görülen Şiddet İçerikli Davranışlar, *Diyanet İlmî Dergi*, 50:3, s.63-94. Okumuş; bu duruma, Bernard Levis'in *The Crisis of İslam Holy War and Unholy Terror* isimli kitabındaki çalışmalarını göstermektedir.